

ISTORIOGRAFIJA Historiography

Dr Jelena GUSKOVA

POVODOM KNJIGE MEMOARA ČERNOMIRDINA Черномырдин В.С. *Вызов*. - М.: Московский писатель, 2003, стр. 616

Najzad imam u rukama knjigu Viktora Stepanoviča Černomirdina, koja je skoro u potpunosti posvećena Jugoslaviji i ulozi autora u rešavanju balkanske krize 1999. godine. Radujem se objavljivanju knjige, iz nekoliko razloga. Kao prvo, pošto sam stručnjak za ovaj problem, gorim od nestrpljenja da saznam nešto novo o ulozi Rusije i lično autora u junu 1999, kada je čitav svet, zaustavljenog daha, iščekivao prestanak agresije NATO na Jugoslaviju. Postojao je još jedan razlog koji me je naterao da, sa tolikim nestrpljenjem, čekam objavljivanje ove knjige. Za Jugoslaviju je juni 1999 – jedna od najdramatičnijih epizoda moderne istorije. I po prvi put, za devet godina krize u njoj direktno učestvuje predstavnik Rusije. To je upravo ono na čemu su uvek insistirali Srbi, još 1991. Rezultat je, pak, bio katastrofalan – Srbija i Crna Gora su bile prinuđene da potpišu ultimatum. Šta će o tome ispričati glavni ruski učesnik u pregovaračkom procesu?

Knjiga je zaista sjajna. Korice, papir, dizajn, oblik slova, kvalitet fotografija – zaslužuju samo hvalu. Upečatljivi su obim i sadržaj. Od 600 stranica knjige, na 250 se govori o izvršenju zadatka predsednika, da se reši kriza u Jugoslaviji. Skoro 200 stranica se odnosi na hroniku događaja od početka bombardovanja (24. marta) do završetka pregovaračkog procesa (20. juna). Građa za hroniku je odabrana tako da stvori određenu sliku o ruskom stavu i ulozi V.S.Černomirdina u komplikovanom pregovaračkom procesu. Aktivnost Černomirdina, kao premijera i ambasadora, prezentuje se na 150 strana. Na ovaj način, dakle, – kratko o sebi, kao političkom i diplomatskom delatniku, a mnogo – o složenoj i važnoj misiji.

Poznato nam je da postoje različite ocene aktivnosti i rada V.S.Černomirdina u Jugoslaviji. Ali, tačnost ocene zavisi od potpunosti informacija i tačnosti naših znanja o svemu što se događalo. Mi, istoričari, ćemo morati na bazi detalja da reprodukujemo uzroke, tok i posledice agresije na Jugoslaviju. A ovde nezamenljivu i neizbežnu ulogu imaju sećanja učesnika događaja. Svojim memoarima su nas već obradovali predsed-

nik Finske Marti Ahtisari i prvi zamenik državnog sekretara SAD Stroub Talbot. Knjiga Viktora Stepanoviča kao da zatvara ovaj trougao, te omogućuje da se govori o objektivnosti razmatranja čitavog kompleksa pitanja povezanih sa NATO agresijom na Jugoslaviju i pregovaračkim procesom za prestanak agresije. Pod uslovom da autori od čitalaca nisu sakrili istinu.

Lativši se opisivanja svoje misije, Černomirdin na stranicama knjige određeno mesto dodeljuje istorijskim pregledima i esejima. Logično se uklapa materijal o ulozi Josipa Broza Tita u sudbini jugoslovenskih naroda, o njegovoj nacionalnoj politici. Prikladna je i paralela kojom autor upoređuje vladare iste epohe u dvema zemljama – Tita i Staljina. Nesumnjivo je veoma teško da se na nekoliko stranica ispriča jugoslovenska istorija i shvati lavirint isprepletanosti međunacionalnih odnosa. Međutim, postoje stvari koje su zapažene vrlo tačno, npr.: da se Tito prilično netaktično odnosio prema srpskom narodu, „kao da mu je ubacivao kompleks niže vrednosti, nekakve nasledne plemenske pretpostavke krivice pred drugim narodima i istovremeno sugerirajući ostalim stanovnicima zemlje osećanje povređenosti, nepoverenja, spremnosti da se ravanširaju prokletim „hegemonistima” (65). Nažalost, u ovom poglavlju nije ništa rečeno o nacionalnim odnosima u Autonomnoj Pokrajini Kosovo, što bi u znatnoj meri olakšalo razumevanje krize koja je usledila. Kao što, uostalom, prilično površno zvuči rasuđivanje o glavnoj grešci Slobodana Miloševića – oslanjanju na srpski nacionalizam. Stvar je u tome što je S. Milošević bio komunista, a, pre svega, internacionalista, veoma dalek od nacionalnih osećanja. Upravo se on do kraja borio za Jugoslaviju, kao jedinstvenu državu, u kojoj žive različiti narodi i narodnosti. Sa ovim je bila povezana i želja da se 1991. godine ne dozvoli da iz federacije izađu Slovenija i Hrvatska bez prethodnog pravnog regulisanja, te da se zaštiti celovitost državnih granica.

Netačno je opisan i konflikt u Hrvatskoj, kao rat između srpskih trupa, koje su, prema rečima autora, težile da „okupe oko Srbije maksimalnu količinu teritorije iz sastava drugih, susednih republika, gde su kompaktno živeli Srbi” (71) i hrvatskom armijom. U stvari, suština događaja u Hrvatskoj može se sažeti u kratkoj rečenici: posle jednostranog proglašenja svoje nezavisnosti od strane Hrvatske, juna 1991, počeli su sukobi i borba između krajinskih Srba, koji su pokušavali da stvore nezavisnu teritorijalnu formaciju i izađu iz sastava Hrvatske i hrvatskih vlasti, koje su želele da utvrde jedinstvenu vlast na čitavoj teritoriji Hrvatske i očuvaju teritorijalni integritet republike. Pri tome su Srbi u Hrvatskoj beskraino verovali da će ih Armija braniti i stalno su tražili od rukovodstva u Beogradu da izvrši pritisak na Hrvatsku. Međutim, Srbija nije otvoreno podržavala Krajinu. Osobenost politike Jugoslovenske narodne armije (JNA) u tom periodu se sastojala u tome što je JNA htela da bude tampon-zona, koja će razdvajati sukobljene strane. Tek u avgustu 1991, kada su hrvatske vlasti započele akciju pretnji i provokacija protiv jugoslovenskih oficira i njihovih porodica, kada su organizovali blokadu vojnih garnizona može se govoriti o ograničenom učešću JNA u borbenim akcijama na teritoriji Hrvatske (oblast Vukovara, Dubrovnika).

Nažalost, autor ne posvećuje dovoljno pažnje politici Rusije na Balkanu 90-ih godina. On polazi od toga da se u Jugoslaviji „odnosima sa Rusijom nije pridavao poseban značaj” (73). Ovo uopšte nije tako. Naša istraživanja pokazuju da je rukovodstvo zemlje računalo na Rusiju, kao na posrednika, s jedne strane i na objektivnog arbitra, s druge. Međutim, ovo se nije desilo. Trebalo je, što je veoma važno, istaći da je od početka 90-ih godina, kada je buknuła jugoslovenska kriza, politika Rusije pod rukovodstvom ministra Kozirjeva bila nedosledna, nesamostalna i nije uzimala u obzir nacionalne interese Rusije. Objektivno je, od samog početka, zvučala kao antisrpska.

Prosudivanja autora o situaciji koja je prethodila NATO agresiji ispunjena su razumevanjem realne situacije – on piše o jednostranosti natovske „pravičnosti”, o proganjanju srpskog življa, o strateškim interesima Rusije na Balkanu, o popuštanju međunarodnih posrednika samo jednoj strani – Albancima, o uzrocima koji su doveli do širenja konflikta. Međutim, sve je opisano na brzinu, prilično površno. Iz opisa je teško shvatiti šta se u stvari desilo na Kosovu. Veoma je teško doneti zaključak o istinskim razlozima borbenih dejstava, neuspeha pregovora u Rambujeu, o medijskoj pripremi borbenih dejstava od strane Zapada i stvaranju mita o „humanitarnoj katastrofi”. Međutim, ove mane se mogu oprostiti čoveku koji nema pojma o stvarnoj situaciji i koji nije stručnjak za Balkan.

Kako je, ipak, Černomirdin postao „specijalni predstavnik” za rešavanje krize u Jugoslaviji? Sećam se da su svi bili jako iznenađeni ovim postavljenjem, mada je nama koji smo odlično poznavali istoriju krize počev od 1991. bilo jasno da ovakva ideja Jeljcinu nije mogla da padne na pamet samostalno. Indirektno, Černomirdin u knjizi potvrđuje da je Klinton telefonirao Borisu Jeljcinu i tražio da ovaj imenuje baš Viktora Stepanoviča, pošto sa Miloševićem više niko nije mogao da razgovara. Kasnije, autor još jedanput potvrđuje da je Amerikancima bilo potrebno posredovanje Rusije, pa se „lično Bil Klinton obratio Borisu Nikolajeviču Jeljcinu sa takvom molbom” (206). Stiče se utisak da se autor pretvara dok govori o tome da su Amerikanci mnogo rizikovali time što su odabrali njega kao kandidata, jer je on po svom karakteru veoma žestok. U stvari rizikovala je Rusija, jer su njene ruke naterale Srbe da kapituliraju pod ponižavajućim američkim uslovima. Upravo će ovo ostati zapisano u istoriji.

Černomirdin nabraja sve osnovne principe koje je, kako mu je naredio predsednik, morao da ispoštuje u pregovaračkom procesu: osuda agresije, poštovanje Statuta OUN, međunarodno pravo, očuvanje teritorijalnog integriteta Jugoslavije i široka autonomija za Kosovo. Sve je ovo tačno. Ali, postojala je još jedna veoma važna naredba, koju je Viktor Stepanovič iz nekih razloga – prećutao. Jeljcin je insistirao da u pregovorima sa Amerikancima prvenstveno treba dogovoriti prestanak bombardovanja, pa da se tek onda Srbima postave uslovi koje treba da zadovolje.

Najinteresantnije poglavlje knjige je opis konkretne aktivnosti Viktora Stepanoviča – njegovog susreta sa Miloševićem, rukovodiocima raznih zemalja i međunarodnih organizacija, njegovih napora da započne i okonča pregovarački proces. Običnom čitaocu je teško da shvati prefriganost komplikovanog pregovaračkog procesa.

sa, ali stručnjak i poznavalac problematike vidi čak nijanse, na koje želim da skrenem pažnju. Černomirdin često u knjizi koristi izraz – „ovakvo postavljanje pitanja je za Rusiju bilo neprihvatljivo”, kada se radilo o poziciji SAD. To se ticalo i nastavka bombardovanja, i uloge OUN, i NATO komandovanja na Kosovu. Međutim, u praksi je ova pozicija za nepunih mesec i po dana, korak po korak, propala.

Savladavši psihološku i emocionalnu barijeru prilikom susreta sa Miloševićem, Černomirdin je na samom početku pregovora usaglasio sasvim prihvatljive zahteve, koji su izgledali kao značajni ustupci Jugoslavije NATO-u, ali koji su ipak uzimali u obzir i interese Beograda. Među njima su – smanjenje (ali ne i potpuno povlačenje) vojnih snaga SRJ u pokrajini i međunarodno prisustvo na Kosovu pod okriljem OUN (a ne NATO) i uz učešće Rusije. Međutim, postepeno je od svakog od ovih principa Černomirdin morao da odustane. Još u aprilu prvi ruski zahtev bio je prestanak bombardovanja, posle čega je trebalo da otpočne pregovori. Ali, već 1. juna u Bonu Černomirdin je počeo da insistira na tome „da se prestanak borbenih dejstava i povlačenja trupa JNA odvijaju istovremeno”. Međutim, Amerikanci se nisu složili ni sa ovim predlogom. Definitivno utvrđena varijanta je bila takva da su S. Milošević, vlada i Skupština potpisali ultimatum 3. juna, a bombardovanje je prestalo tek 20. juna.

Isto se desilo i sa ostalim ključnim pitanjima – sastavom međunarodnih snaga na Kosovu i razmeštajem ruskih trupa. Već usaglašeni principi na sastanku „osmorice” u Bonu 6. maja, o kojima piše Černomirdin, svedoče da su Amerikanci uspeali da prevuku sve učesnike na svoju stranu. O prestanku bombardovanja Jugoslavije u završnom dokumentu uopšte nije bilo ni reči, a umesto ove teze se pojavio zahtev za „prestanak nasilja i represija na Kosovu – pod kontrolom”, što se eksplicitno odnosilo na Miloševića, a ne na NATO. U daljem tekstu su nabrajane američke odredbe o stvaranju privremene administracije, povratku izbeglica, međunarodnom prisustvu. Teza o nedeljivosti SRJ, o čijoj odbrani Viktor Stepanovič govori sa ponosom, generalno je bila pogrešna. Trebalo je govoriti o nedeljivosti Srbije, u čiji sastav, kao autonomna formacija ulaze Kosovo i Metohija. Jer, u slučaju raspada Jugoslavije, što se kasnije i desilo, status Kosova ostaje „da visi”. A od njega do samostalnosti je samo jedan korak.

Posle ovog dokumenta pozicija Rusije se skoncentrisala na tome da treba izvršavati dogovore iz Bona, mada je bilo jasno da nisu ostavljali nikakav manevarski prostor „trojci” Černomirdin–Ahtisari–Talbot, koja se upravo formirala i spremala za pristup poslu. Stav Černomirdina se do juna približio američkom stavu, mada je predstavnik ruskog predsednika shvatao da su „Jugosloveni faktički bili prinuđeni da kapituliraju” (158). Černomirdin je 30. maja podneo izveštaj predsedniku o rezultatima pregovora u Beogradu. Glavni zadatak, kako piše, bio je da se „dobije od SAD i NATO dodeljivanje specijalnog statusa ruskom kontingentu mirotvoraca, što će predstavljati uspeh i priznanje naše uloge” (200). Predsednik je rekao da će lično kontrolisati ovo pitanje. Samo je nekoliko dana bilo potrebno Viktoru Stepanoviču da ne izvrši upravo ovu direktivu predsednika.

Da bi se shvatilo kako se odvijao proces „predaje” ruskih pozicija veoma je važan, pored odluke „osmorice”, i pregovarački period od 1. do 3. juna. To su bili veoma dramatični dani. O naporu i umoru Černomirdin piše prilično živopisno. Međutim, sam proces pregovaranja skoro i da ne opisuje. Iz teksta saznajemo da nisu uspjeli da se dogovore oko prestanka bombardovanja. Rezultat pregovora je bio da su se složili da najpre otpočne „povlačenje srpskih trupa sa Kosova, koje će biti kontrolisano”, pa da tek onda prestane bombardovanje. NATO je postigao ono što je hteo. Upravo je u Bonu Černomirdin sa čuđenjem saznao da su „NATO stratezi već isplanirali razmeštaj svojih vojnih kontingenata, na način, u skladu sa kojim za ruski kontingent nije bilo mesta, osim mogućnosti boravka među vojnim jedinicima”. Ovakav početak razgovora je obeshrabrio Viktora Stepanoviča, „kao da su me udarili po glavi” (209). Poželjno bi bilo da se detaljnije sazna još ponešto o toj dramatičnoj situaciji na pregovorima u Nemačkoj, ali, u knjizi je vrlo malo podataka o tome. O nesuglasicama sa ruskim oficirima skoro da nema ni reči. Međutim, general L. G. Ivašov se seća da se „Černomirdin za većinu pozicija nije protivio”. Ipak, naši oficiri su uspjeli da se dogovore sa američkim oficirima oko većine pitanja, uključujući i davanje zasebnog sektora na Kosovu ruskim oficirima i vojnicima. Međutim, Černomirdin je poništio sve dogovore i svečano izjavio da je ruska delegacija saglasna sa dokumentom koji su predstavili Amerikanci, odnosno sa svim uslovima koje je nudio Talbot. U Talbotovim sećanjima postoji i epizoda svađe između Černomirdina i oficira, kao i njegovo neočekivano popuštanje Amerikancima: „Bez bilo kakvog upozorenja ili objašnjenja Černomirdin se saglasio sa potpunim povlačenjem [jugoslovenskih] trupa”. Od glavne uloge Rusije na pregovorima nije ostalo ni traga. Prihvatanje američkog dokumenta je poništilo čitav prethodni proces usaglašavanja. Ostalo je samo da se ubedi Beograd.

Predstavnici vojske koji su učestvovali u razgovorima, nadali su se da će se posle Nemačke vratiti u Rusiju i referisati predsedniku Jelcinju o tome da su sve ruske pozicije predate. Ali, Černomirdin donosi odluku da odmah odleti u Beograd. Poslednji susret sa Miloševićem je opisan šturo, mada su se već pojavili podaci da je bio dramatičan, budući da je Milošević shvatao da mora da potpiše ultimatum. Talbot, u svojoj knjizi, navodi ocenu Černomirdinu, koju je izneo Ahtisari po povratku iz Beograda: „Naš prijatelj Viktor je bio zaista izvanredan. *On je učinio sve, što je obećao*, bez okolišanja i bez milosti. Srbi su otvoreno računali na to, da će im on ponuditi „odškrinuta vrata, ali on Srbima nije pružio takvu mogućnost”. Černomirdin je bio zadovoljan time što Milošević nije postavljao nikakve zahteve i što je potpisao ultimatum, za koji je glasala i Skupština Jugoslavije. Ali, da li je mogla da bude zadovoljna Rusija, koja nije uspjela da u završni akt ubaci nijedan zahtev koji je ranije postavljala? Značaj i vrednost svoje misije Černomirdin vidi u tome što je „na kraju XX veka u prestanku krvavih događaja balkanskog konflikta upravo Rusija odigrala tako reći odlučujuću ulogu – neosporna je činjenica, i ovo u punoj meri odslikava humanost i dostojanstvo naše spoljne politike. Isto tako je i opomena svetu da je Rusija bila i da ostaje najvažniji aktivni učesnik svih geopolitičkih procesa i u Evropi i u svetu” (20).

Da, rat je prestao, ali po koju cenu? I da li je ruska varijanta rešavanja sukoba bila prihvaćena juna 1999? Na poslednje pitanje odgovor je eksplicitno negativan.

Žalosno je što u knjizi postoje krupne greške. Recimo, NATO avijacija je počela bombardovanje Jugoslavije ne u noći 24. na 25. mart, kako je napisano već u 20 sati i 20 minuta uveče 24. marta (po beogradskom vremenu); NATO akcije u Bosni su počele ne 1992, već 1994. (69).

Postoji i netačno pisanje naziva gradova (Pozarevac umesto Požarevac), kao i imena (Dražković umesto Drašković) (101). Bez obzira na ovo, knjiga je za nas istoričare nesumnjivo interesantna. Iako je u njoj uloga V. S. Černomirdina u izvesnoj meri ulepšana, sada ćemo moći, zahvaljujući memoarima skoro svih učesnika u pregovaračkom procesu, da obnovimo njegov tok i izvučemo zaključke o njegovim posledicama.

Prevela Jasna Kostić